

**Greta, Maria / Gylyte, Elena /
Lewandowski, Krzysztof**

**Gospodarka rolno-żywnościowa Litwy
w perspektywie integracji z Unią
Europejską : problemy i perspektywy**

Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego 16, 87-95

2002

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

**Maria Greta
Elena Gylite
Krzysztof Lewandowski**

Gospodarka rolno - żywnościowa Litwy w perspektywie integracji z Unią Europejską: problemy i perspektywy

W aspekcie integracji Litwy z UE, konkurencyjność gospodarstw rolno - żywnościowych tego państwa jest sprawą niezwykle ważną. W tym kontekście szczególnie istotne są konkurencyjne przewagi przedsiębiorstw litewskich, oddziaływanie integracji z UE na strukturę i dochody przedsiębiorstw, a także opłacalność w poszczególnych gałęziach produkcji.

W integracji z rynkiem Unii Europejskiej rolnictwo litewskie napotyka na wiele problemów. Głównymi są: zmniejszenie kosztów produkcji rolnej oraz zwiększenie dochodów pracujących w rolnictwie. Ponadto współpraca z inwestorami zagranicznymi, co jest równoznaczne z napływem kapitału zachodniego, umożliwiłaby wprowadzenie nowoczesnych technologii, a co się z tym wiąże poprawę konkurencyjności i rozwój gospodarki rolno - żywnościowej Litwy. Niezwykle pomocna jest również współpraca z rolnikami UE, których dotychczasowe doświadczenia mogłyby być wykorzystane przez rolników litewskich. Od swoich unijnych partnerów mogliby nauczyć się jak efektywnie gospodarować. Takie formy współpracy zostały już na Litwie zawiązane, czego widoczne są już pierwsze owoce. Wciąż jednak wiele obszarów wymaga naprawy w celu zbliżenia rolnictwa litewskiego do tego w Unii Europejskiej.

Znaczenie gospodarki rolno - żywnościowej na Litwie, w krajach Unii Europejskiej i w Europie Środkowej i Wschodniej

Udział rolnictwa Litwy w tworzeniu PKB w 1998 roku był bardzo wysoki w porównaniu z pozostałymi kandydatami, większy był on tylko w Rumunii i Bułgarii. Dużym problemem w rolnictwie tego kraju jest nadmiar siły

roboczej. W sektorze tym pracuje więcej niż jedna piąta wszystkich pracujących w tym kraju (w 1998r. - 21,4%), większa część pracowała w rolnictwie w Rumunii, Polsce i Bułgarii (tab. 1). Efektywny i szybki proces restrukturyzacji rolnictwa hamują socjalne problemy na wsi, gdzie blisko jedna trzecia mieszkańców jest w wieku emerytalnym.

Tabela 1. Znaczenie gospodarki rolno - żywnościowej w krajach EŚW w 1998 (dane w procentach)

Kraj	Udział rolnictwa w PKB	Udział przemysłu spożywczego w PKB	Udział zatrudnionych w rolnictwie	Udział wydatków na żywność
Bułgaria	16,0	d.n.	24,7	50,0
Czechy	4,9	3,3	5,4	24,0
Estonia	5,8	4,5	10,6	39,0
Węgry	5,8	3,8	7,5	18,8
Łotwa	6,7	7,4	15,7	44,0
Litwa	10,1	6,3	21,4	48,0
Polska	3,5	6,0	26,8	33,7
Rumunia	16,0	5,8	37,5	59,0
Słowacja	4,4	4,0	7,9	37,0
Słowenia	4,1	4,6	5,5	22,0
UE	1,6	1,8	5,5	17,5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Agriculture in Lithuania in figures, Statistics Lithuania VI 1999

Na podstawie danych zamieszczonych w tabeli 1. przemysł spożywczy Litwy, podobnie jak Łotwy, Polski i Rumunii, wytwarza około 6% PKB. W porównaniu z UE, gdzie znaczenie przemysłu spożywczego i rolnego jest stosunkowo niewielkie, oczekuje się znacznych strukturalnych zmian w państwach EŚW.

Produkty spożywcze i rolne w 1998 roku stanowiły 14% eksportu i 10,9% importu Litwy (w 1995 roku odpowiednio 18,3 i 13,4%). W eksporcie mniejsze znaczenie miały przerobione produkty, a w imporcie z Europy Zachodniej - całkowicie przetworzone artykuły spożywcze. Największymi eksporterami płodów rolnych w EŚW są Węgry i Bułgaria, których bilans handlowy jest dodatni, Litwa natomiast zajmuje pozycję podobną do Czech i Rumunii.

Gospodarstwa rolno - żywnościowe są bardzo ważne z punktu widzenia konsumentów. Ze względu na niski ogólny poziom dochodów w krajach EŚW, wydatki konsumpcyjne na produkty spożywcze są większe niż w krajach UE. Sięgały one nawet 59% (tab.1). Dlatego poziom cen na produkty spożywcze w tych krajach wpływa w znacznym stopniu na realne dochody mieszkańców i na ogólny poziom życia.

Zmiany struktury rynku

Na Litwie podobnie jak w innych krajach EŚW przeważają drobne, prywatne gospodarstwa rolne (tabl. 2). Większe gospodarstwa wykształciły się jedynie w Czechach i na Słowacji.

Tabela 2. Wielkość prywatnych gospodarstw rolnych i ich udział w ziemi rolniczej krajów EŚW.

	Czechy	Słowacja	Polska	Węgry	Rumunia	Bułgaria	Słowenia	Estonia	Łotwa	Litwa
	1997	1996	1996	1996	1997	1997	1996	1998	1998	1998
Przeciętna wielkość w ha	67,0	7,0	8,0	54,0	2,3	1,5	5,0	22,0	24,0	11,8
Udział ziemi rolniczej w %	62,0	5,0	91,0	59,0	76,0	50,0	95,0	29,0	57,0	59,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Agriculture in Lithuania in figures, op. cit.

Przy braku alternatywy pracy w mieście, egzystencję małych gospodarstw rolnych można usprawiedliwić zarówno w sensie ekonomicznym, jak i w socjalnym. Drobne gospodarstwa często nie mogą zagwarantować dostatecznych dochodów, dlatego też będzie zachodziła tendencja do ich powiększania się. Mniejsze gospodarstwa będą mogły utrzymać się tylko dzięki specjalizacji. Alternatywą byłoby zajęcie się gospodarowaniem ekologicznym i korzystanie z gospodarstwa rolnego tylko jako z dodatkowego źródła dochodów. Rozwój efektywnego gospodarstwa rolnego hamuje niedostatecznie rozwinięta infrastruktura, nie uregulowane sprawy własności ziemi, źle działający rynek ziemi i jej dzierżawy. Na szczeblu przedsiębiorstw przeszkodami są: słabe doświadczenie gospodarowania, brak kapitału, przestarzała technika rolnicza, wciąż jeszcze nieefektywny przemysł przetwórczy.

W krajach EŚW przy prywatyzacji przedsiębiorstw przemysłu spożywczego udzielano ulgi producentom rolnym i/lub pracownikom przedsię-

biorstw nabywającym akcje. W krajach bałtyckich, w Słowenii i na Węgrzech przeważało przekazanie akcji producentom rolnym; natomiast w Czechach, Słowacji i Słowenii udzielano im wielu preferencji. Przychylnie warunki dla inwestorów zagranicznych stworzyły również Estonia i Węgry. Na Litwie według danych Ministerstwa Rolnictwa, w 1999 roku około 85% kapitału przemysłu przetwórczego należało do właścicieli prywatnych. Stosunkowo duża ich część należała do rolników. Według danych z 1997 roku przypadało im w udziale około 30% akcji przedsiębiorstw przetwórstwa mięsa i mleka. Taka sytuacja nie była oczywiście pomyślna dla rozwoju ich działalności. Rolnicy nie mają bowiem najczęściej środków inwestycyjnych na modernizację przedsiębiorstw przetwórczych, nie posiadają również doświadczenia w ich zarządzaniu, stąd też wylaniają się problemy dotyczące podziału akcji, które są szczególnie ważne w procesie decyzyjnym. Oprócz tego może zaistnieć konflikt interesów przy ustalaniu cen skupu produkcji rolnej. Jako producent rolnik dąży oczywiście do uzyskania jak najwyższej ceny, natomiast jako właściciel przedsiębiorstwa przetwórczego chciałby płacić jak najniższą.

W przypadku dominacji akcji pracowników restrukturyzacja przedsiębiorstwa może być hamowana, ponieważ pracownicy i kierownicy często dążą tylko do krótkookresowej maksymalizacji zysku. Nie uwzględniają realnej wartości przedsiębiorstwa, uchylają się od wdrażania nowych technologii obawiając się, iż w wyniku restrukturyzacji mogą oni utracić swoje miejsce pracy.

Sytuacja na rynku opanowanym przez gigantów przemysłu spożywczego zmieniła się w wyniku prywatyzacji i tworzenia nowych przedsiębiorstw. Od 1992 do 1997 roku liczba przedsiębiorstw przetwórczych na Litwie zwiększyła się trzykrotnie. Szczególnie dużo drobnych przedsiębiorstw zostało utworzonych z inicjatywy producentów rolnych. Jednak w ostatnich latach pojawiła się tendencja koncentracji rynku. W 1996 roku cztery największe firmy miały 43% udziałów w przemyśle zbożowym Litwy, 41% - w przemyśle mięsny oraz 31% - w przemyśle mleczarskim (w połowie 1999 roku przypadało na nie 60% ogólnego skupu mleka).

Według danych statystycznych z lat 1996-1997 dotyczących przemysłu mleczarskiego na Litwie, stosunki między producentami rolnymi, przedsiębiorstwami przemysłu spożywczego i „handlowcami” są oparte na krótkoterminowych umowach (do jednego roku). Przy niestabilnych warunkach rynkowych i ograniczonej racjonalności podmiotów na rynku, trudno jest w umowie przewidzieć wszystkie sytuacje i zmiany. Kierując produkcję bezpośrednio na rynek można szybciej reagować i w odpowiednim czasie wy-

brać najbardziej odpowiedniego kontrahenta. Największą efektywność można natomiast osiągnąć dzięki istnieniu integracji pionowej. Na Litwie jeszcze nie ma takich przedsiębiorstw, w których łączą się wszystkie ogniwa produkcji artykułów rolnych, przetwórstwa i handlu. Są już jednak zauważalne pierwsze oznaki ich pojawienia się. Przykładem mógłby tutaj być koncern Wikondy.

Konkurencyjność sektora rolno - żywnościowego

Jedną z przewag konkurencyjnych państw EŚW jest powierzchnia rolna przypadająca na jednego mieszkańca (wynosi ona w krajach EŚW 0,57; w UE - 0,37, na świecie - 0,92). W przypadku powierzchni ziemi ornej na jednego mieszkańca różnica ta jest jeszcze większa i wynosi odpowiednio 0,40; 0,21; 0,62. Wskaźnik ten jest wysoki w krajach bałtyckich. Wspomniana przewaga konkurencyjna jest jednak ograniczona przez szereg niedostatków, z których najważniejszymi są: brak nowych technologii, niedostatecznie rozwinięta infrastruktura (magazyny gospodarcze) i problemy z transportem. Taka sytuacja jest spowodowana brakiem inwestycji.

Na podstawie danych FAO (1998 r.) na przemysł spożywczy (wliczając przemysł tytoniowy i alkoholowy) w 1997 roku przypadało 5,7% wszystkich bezpośrednich inwestycji zagranicznych w krajach EŚW. W 1996 roku w Słowenii wynosiły one tylko 1,4%, w Bułgarii - aż 23%, a na Litwie - 11,5%. Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w przemyśle spożywczym Litwy na jednego mieszkańca są dwa razy mniejsze niż w Czechach, na Węgrzech i w Polsce. Jednak inwestycje te zwiększają się, w 1999 roku sektor przetwórstwa produktów spożywczych zajął drugie miejsce po sektorze handlu.

Bezpośrednie inwestycje przeważają w fazie przeróbki produkcji rolnej. Większość z nich przypada na Litwie na przemysł piwowarski, zaś przetwórstwo mięsa i zboża odgrywa dużo mniejszą rolę. Bezpośrednie inwestycje w rolnictwo są generalnie niewielkie.

Przewagą komparatywną państw EŚW jest również tania siła robocza. Jeżeli średnie wynagrodzenie brutto rolnika w UE wynosi 1515 Euro miesięcznie to wynagrodzenie jednego pracownika w rolnictwie Rumunii wynosi 4, na Litwie 8, a w Słowenii 53 % tej sumy.

Jednakże przy określaniu konkurencyjności krajów nie wystarczy porównać wynagrodzenia za pracę. W krajach UE i EŚW występują znaczne różnice w wydajności pracy. Ogólna wartość dodana, przypadająca na jednego mieszkańca w rolnictwie państw EŚW w 1997 roku stanowiła średnio 15% tej wartości przypadającej dla krajów UE wynosiła: 11% w Rumunii,

17% na Litwie, 76% w Słowenii. Niższe są również plony i produktywność (liczone na hektar zasiewów lub na jedno zwierzę). Średnio w latach 1996 - 1998 w państwach EŚW urodzajność sięgała 60 - 80% poziomu UE. W krajach bałtyckich i na Bałkanach wynosiła ona zaledwie 40 - 60%. Integracja z UE zwiększyłaby możliwości nabycia nowoczesnej techniki, dobrych gatunków nasion i rasowych zwierząt. W ten sposób zmniejszyłyby się różnice pomiędzy urodzajnością i produktywnością w krajach UE i EŚW. Jednak rozwój produkcji utrudniają niesprzyjające warunki klimatyczne (np. krótki okres wegetacji w krajach bałtyckich, posuchy w krajach bałkańskich), brak zasobów finansowych i dodatkowe wymogi ochrony środowiska.

W 1999 roku Litwa eksportowała 26% produktów spożywczych i rolnych do państw UE, 20% do sąsiednich republik bałtyckich i tylko 31% do państw EŚW. W reorientacji handlu zagranicznego z Europy Wschodniej (w tym Litwy) do UE wciąż jeszcze przeszkadzają taryfowe i pozataryfowe bariery w handlu. Jedną z najważniejszych barier pozataryfowych są standardy jakości UE. Certyfikaty pozwalające na sprzedaż produktów mlecznych na rynku UE ma obecnie 17 litewskich przedsiębiorstw przetwórstwa mlecznego. Dotychczas takiego certyfikatu nie uzyskało ani jedno przedsiębiorstwo przetwórstwa mięsnego. Na razie na Litwie nie ma rzeźni odpowiadających sanitarno - weterynaryjnym wymaganiom UE. Ich zorganizowanie i finansowanie mogłoby być rozstrzygnięte w drodze integracji pionowej.

Konkurencyjność poszczególnych, produkowanych na Litwie grup artykułów spożywczych, o różnym stopniu przetworzenia może być porównywana na rynkach zagranicznych za pomocą wskaźnika RTA (Relative Revealed Comparative Trade Advantage). Do jego obliczenia korzysta się z danych handlu zagranicznego zależnie od produktów. Jeżeli poziom indeksu jest większy od jedności to wskazuje to na dobrą pozycję konkurencyjną określonego produktu.

Tabela 3. Konkurencyjność wybranych produktów spożywczych za pomocą wskaźnika RTA w latach 1995 - 1997

Produkt	1995	1996	1997
Bydło	0,61	0,12	-0,04
Wołowina	1,62	1,12	1,11
Produkty wołowe	0,15	0,88	2,57
Trzoda chlewna	0,43	0,18	1,08
Wieprzowina	-0,08	-0,11	-0,25
Produkty wieprzowe	3,30	3,96	4,07
Mleko	0,91	1,93	1,81
Masło	17,64	24,54	18,26
Ser	2,89	2,93	5,40
Pszenica	-0,37	1,63	1,49
Mąka	0,26	1,52	2,79
Produkty mączne	0,95	0,05	-0,04
Buraki cukrowe	0,00	0,00	20,46
Cukier	-2,14	-2,71	0,02
Słodycze	7,84	5,00	1,29
Nasiona rzepaku	3,01	4,32	3,29
Olej rzepakowy	3,72	-0,77	-2,04
Ziemniaki	0,28	0,49	0,72
Produkty ziemniaczane	-0,92	-0,30	-0,45
Jęczmień	-1,58	-4,09	1,07
Słód jęczmienny	-1,35	-3,54	-3,09
Piwo jęczmienne	-1,37	-0,58	-0,02

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Agriculture in Lithuania in figures, op. cit.

Na podstawie danych z tabeli 3. widać, iż przewagę względną w latach 1995 - 1997 miały produkty mleczne, przetworzone wyroby wołowe i wieprzowe oraz słodycze. W innych grupach produktów konkurować mogły tylko wyroby mało przetworzone, takie jak pszenica, ziemniaki, jęczmień. Interpretując ten wskaźnik należy uwzględnić to, iż wlicza się do niego także finansowe wsparcie ze strony państwa np. subsydia eksportowe na produkty mleczne (były one stosowane na Litwie w latach 1996 - 1997). Indeks wskazuje względną przewagę tych produktów, mimo iż nie jest ona poparta niskimi kosztami produkcji, a protekcjonistyczną polityką państwa.

Integracja rolno - żywnościowej gospodarki Litwy z Unią Europejską

Wstępując do UE Litwa będzie musiała przejść bazę prawną UE *acquis communautaire*. Przewidziano także wprowadzenie w życie Wspólnej Polityki Rolnej (WPR). Jeżeli polityka ta po wstąpieniu do UE byłaby zgodna z tą przyjętą w Berlinie w 2000 roku, tj. stosowałyby się bezpośrednio wypłaty za hektar zasiewów lub zwierzę i środki ochrony handlu zagranicznego, na Litwie w dużym stopniu zwiększyłyby się dochody z działalności rolniczej. Przykładowo w 2007 roku byłyby one o 35% większe w porównaniu z dochodami, która mogłaby mieć Litwa, gdyby nie wstąpiła do UE przy istnieniu bieżącej polityki. Najwięcej zwiększyłyby się one wskutek bezpośrednich wypłat za hektar zasiewów lub zwierzę, którymi szczególnie zainteresowane są państwa z dużym sektorem agrarnym, takie jak Polska, Rumunia, Bułgaria.

Stosowanie bezpośrednich subwencji wobec nowych członków w dużym stopniu mogłoby podnieść dochody rolnictwa, co miałooby dodatni wpływ na ogólny dobrobyt nowych państw. Jednak mogą one mieć również ujemne skutki. Dla nowych członków UE mogłoby to oznaczać negatywne skutki dla gospodarki kraju, gdyż hamowałyby one zmiany strukturalne. Bezpośrednie wypłaty na hektar zasiewów znacznie podniosłyby cenę ziemi i opłatę za dzierżawę ziemi. Biorąc pod uwagę fakt, iż około 60% ziemi w państwach EŚW zostanie wydzierżawiona, te dodatkowe dochody po części przypadałyby nie producentom rolnym, a właścicielom ziemi, którzy niekoniecznie utrzymują się z rolnictwa.

Prawdopodobne jest to, iż integracja z UE znacznie zwiększy konkurencję i efektywność w miejscowym przemyśle przetwórstwa produktów spożywczych, w handlu detalicznym i hurtowym. Dlatego można sądzić, że nie nastąpi poważny wzrost cen artykułów żywnościowych.

Poważny problem dla państw kandydatów może wystąpić nie tylko przy przyjęciu bazy prawnej UE, lecz wtedy, gdy te wymagania trzeba będzie wprowadzić w życie, np. kontrola graniczna, weterynaryjna, jakości itd. Niezbędne do tego będą znaczne, dodatkowe środki, potrzebne np. na przekwalifikowanie pracowników.

Wnioski i perspektywy

Obecnie trudno jednoznacznie przesądzić o przyszłej sytuacji sektora rolno - żywnościowego w Unii Europejskiej, można jednak stwierdzić, że konkurencyjnymi przewagami w stosunku do obecnych państw UE mogą być:

- Tańsza siła robocza
- Większa powierzchnia ziemi przypadająca na jednego mieszkańca

Po wstąpieniu do UE nastąpi prawdopodobnie wzrost wynagrodzenia za

pracę, dlatego chcąc zachować tę względną przewagę konieczne jest zwiększenie produktywności sektora rolnego.

Ponieważ już teraz ceny większości artykułów spożywczych i rolnych nie różnią się znacznie od tych w UE (np. ogólny poziom cen na produkty mięsne stanowi około 70% poziomu cen UE), po integracji z UE nie powinien nastąpić wzrost produkcji rolnej. Ponadto wprowadzenie kwot na produkcję mleka i cukru, a także polityka zmniejszania obszarów ziemi uprawnej dodatkowo hamowałyby wzrost wytwórczości produkcji rolnej.

Na skutek przyjęcia Wspólnej Polityki Rolnej oraz z powodu otwarcia granic powstałyby nowe możliwości dla gospodarki rolno - żywnościowej. Zwiększyłyby to rynek skupu i zbytu, co pozwoliłoby na wykorzystanie efektów skali np. w regionach przygranicznych. Należałoby tutaj przeciwstawić efekty tworzenia handlu (przy zwiększaniu się możliwości eksportowania do UE) i zmienić orientację w handlu (przy zmniejszaniu się handlu z państwami EŚW). Od tego jak państwa potrafią modernizować uprawę ziemi i gospodarkę żywnościową będzie zależało to, który z tych efektów przeważa.

Integracja z UE jest bardzo ważnym czynnikiem rozwoju ekonomicznego i szybkiego postępu technologicznego. Integrując się i przejmując bazę prawną UE można zmniejszyć ekonomiczne, polityczne i prawne ryzyko dla inwestorów. Dlatego też jest duże prawdopodobieństwo zwiększenia się inwestycji, nie tylko z UE. Oznaczałoby to długoterminowe, pozytywne zmiany w przemyśle spożywczym i w handlu, ponieważ kapitał zagraniczny przyspieszyłby proces wykształcania się tych sektorów. Oprócz tego finansowa i techniczna pomoc UE pomogłaby w dokonaniu koniecznych przekształceń strukturalnych w gospodarce Litwy, jak również wpłynęłaby na orientację rozwoju gospodarki Litwy w przyszłości.

Bibliografia:

- Agriculture in Lithuania in figures, Statistics Lithuania, VI 1999.
 Foreign trade I Quarter 2000, Statistics Lithuania
 Stanikunas D., Agricultural and food products, Lithuanian Institute of Agrarian Economics „Market research” 1(7) 2000.
 Śmietanka J, Lusawa R., Sczaniecki A., Rolnictwo litewskie w drodze ku zjednoczonej Europie, Regionalne Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich „Poświętne” w Płońsku.